

İSLAM FIKHİNİN TEMEL KAVRAMLARINDAN VESÂİL-MAKÂSİD BAĞLAMINDA MİLLÎ GÖRÜŞ DAVASINA GENEL BİR BAKIŞ

Sefa ATİK*

ORCID ID: 0000-0003-4000-2468

Öz: İslâm fikhinin temel prensiplerinin incelendiği Fıkıh Usûlü alanında yazılan eserler fikhî hükümlerin tanım, çeşit, kaynak ve amaçlarını ele almaktadır. Fıkıh usulünde araç-amaç arasındaki ilişki farklı terimlerle ifade edilmektedir. Fıkıh Usûlü alanında “sebeb-müsebbeb, illet-malül, şart-meşrut, araç-amaç, gaye-mugayya, vâcib-mukaddimetü’l-vâcib, vesîle-makâsîd” kavramlarının kullanımındaki yoğunluk dikkat çekmektedir. Böylece mezkûr kavramlar üzerinden araç ve amaç arasındaki ilişkinin niteliği, içeriği ve maksadın meşru temellere dayanıp dayanmadığı tespit edilmiş olmaktadır. Bu arada Necmettin Erbakan’ın şahsî hayatına yön veren siyasî, dinî ve iktisâdî amaçların geneline Millî Görüş düşüncesi denilmektedir. Dolayısıyla Millî Görüş fikriyatını oluşturan araç ve amaçları, İslâm ilimleri içerisinde hem aklî hem naklî temele dayalı bir ilim olan fıkıh düşüncesinin kavramlarından olan vesâil ve makâsîd ilişkisi bağlamında ele almak mümkündür. Bu çalışma bilim ve siyaset adamı olan Necmettin Erbakan’ın araç-amaç arasındaki ilişkiyi nasıl kurduğunu, kurduğu ilişkinin tutarlılığını ve düşüncesinin fikhî temellerini anlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Millî Görüş, Necmettin Erbakan, Fıkıh, Vesâil, Makâsîd.

* Dr. Öğr. Üyesi, Pamukkale Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı, atiksefa@hotmail.com

Bu çalışma, 22-23 Ekim 2021 tarihleri arasında Ankara’da düzenlenen 4. Uluslararası Necmettin Erbakan ve Millî Görüş Sempozyumu’nda sunulan “İslam Fikhinin Temel Kavramlarından Vesâil-Makâsîd Bağlamında Millî Görüş Davasına Genel Bir Bakış” başlıklı bildirinin genişletilmiş ve revize edilmiş halidir.

DOI: <https://doi.org/10.53662/esamdergisi.1018481>

Araştırma Makalesi
Research Article

Geliş Tarihi: 03/11/2021
Kabul Tarihi: 27/03/2022

AN OVERVIEW OF MILLI GORUS MOVEMENT IN THE CONTEXT OF VESAIL-MAKASID WHICH IS ONE OF THE BASIC CONCEPTS OF ISLAMIC FIQH

Abstract: The literature on fiqh method is the science that examines the basic principles of Islamic Law. The works were written in this field deal with the definition, variety, source, and aims of the fiqh provisions. In Islamic Law, the relationship between purpose and means is expressed in different terms. As it is known, the terms of “sebeb-müsebbeb, ‘illet-ma‘lül, shart-meshrüt, vâcib-muqaddimetu’l-vâcib, gâye-muğayya, vesîle-makâsid” cover a wide space in fiqh procedure. In this way, it becomes easier to detect the quality of the relationship of the means-the goal, the content of it, whether the goal is grounded on a legal basis or not with mentioned terms. This study aims to understand how Necmettin Erbakan, who is a scientist and politician, makes a relationship between the means and the goal, how consistent the relationship of the means. Therefore, it becomes more possible to detect the fiqh based on the ideas of Necmettin Erbakan, who departed this life as a Muslim political leader.

Keywords: Millî Görüş, Necmettin Erbakan, Fiqh, Vesail, Makâsid.

GİRİŞ

Necmettin Erbakan yetişmiş olduğu çevre, ait olduğu muhit, almış olduğu eğitim ve elde etmiş olduğu kariyeri, elit ve üst düzey bir hususiyet arz etse de kendisini ve hareketini salt elitist bir yapıya teslim ve tahvil etmemiş, yönünü halka ve halkın inanç değerlerine çevirmiştir. Entelektüel düzeyi yüksek olan bu kurucu kadronun geleneksel dindarlığa sahip halk kitlelerini ikna ederek onlarla gönül birliği oluşturabilmeleri üzerinde önemle durulması gereken bir husustur.

Teşkilatı kendisine, köyde, kentte, çevrede, merkezde yer bulmuş, siyasal ve sosyal protestolarda görünmüş, kendi hakkı olduğunu düşündüğü maddî ve manevî taleplerini meşru siyasal zeminde ülke siyasetinde telaffuz etmiştir. Erbakan hareketi dindarlığını gizli ve gizemli yerlerde değil devlet ve millet birliğini temsil eden cami, cemiyet, meydan, basın-yayın vb. alanlarda temsil etmiştir.¹ Dolayısıyla bu hareket

---

¹ Yıldırım’ın ifadesi ile Necmettin Erbakan, teşkilatına mensup siyasî bireyleri “özne olmaktan çıkarıp komünalist bedeninin bir parçasına dönüştürerek kişinin aklını, benliğini ve fikrini” derdest etmemiş, “faal benlik”i, “sakat benlik”e dönüştürmemiştir. Ergün Yıldırım, *Öznenin Ölümü* (İstanbul: Timaş, 2017), 14-15.

menşei, özü ve hedefleri yönüyle salt yerli ve millî olarak toplumsal ihtiyaçları dikkate almış ve bu yönüyle; önce ahlak ve maneviyat, temiz şehir, temiz yönetim, ağaçlandırma, bayındırlık faaliyetleri, kamu malını muhafaza, çevrecilik, gelir dağılımı ve bölüşümünde adalet, güçlü Türkiye vb. siyasal söylemi ile toplumsal katmanlara nüfuz etmiştir.

Sosyal bir gerçeklik olan bir ekibin siyasal bir harekete dönüşebilmesi için o harekete olan ihtiyacın belirmesi ve bu ihtiyacı belirleyen sâiklerin neler olduğunun tespit edilmesi ve bu sâiklerin fikrî ve siyasal zeminde siyasal amaçlara dönüşmesi gerekmektedir. Siyasal hareketin oluşması ve siyasal teorisini üretmesi, açık, net ve yasal taleplerle kamunun önüne çıkması ve teşkilatlanması ile siyasal teorisinin din dili ile buluşturulup siyasal ve sosyal hayata taşınması Erbakan hareketi açısından önemlidir.

Necmettin Erbakan, hareketinin gerek mahiyet gerek muhteva ve gerekse isimlendirilmesinde dinî terminoloji ile yakınlık hissettirmiş olsa da o, hareketini dinî terminolojinin gölgesinde bırakmamıştır. Buna mukabil dine ve dindara karşı gereksiz mesafe koymamış ve din ve dindardan yüksünmemiştir. Dini, hareketine hayat veren bir damar olarak görmüş ve böylece dinî hareketlerden apayrı bir mecrada yol almıştır. O, siyasal hareketini dinî bir kurum ve grupla aynîleştirmemiş, ancak hareketini, binlerce yıldır toplumsal dokuyu besleyen sünî geleneğin imkânları, kazanımları ve bu coğrafyadaki varlığı ve bekasıyla gaye birliğinde ortak kılmıştır. Bu bağlamda bu metin şu başlıklardan oluşmaktadır: Makâsıd ve temellendirilmesi, Mukaddimetü'l-vâcib-Vâcib ilişkisi, Vesîle-Makâsıd ilişkisi, Sebep-Müsebbeb ilişkisi. Akabinde buralarda kurulan ilişki üzerinden Necmettin Erbakan'ın gayeleri ve bu gayelere giden yolda kullanmış olduğu araç ve çalışmalara yer verilecektir.

1. MAKÂSİD VE TEMELLENDİRİLMESİ

Hukuk (fıkıh) ve siyaset içerikli hem teorik hem pratik alanlara taalluk eden düşünme, yönetme, yazma ve çizme, araştırma ve tartışma gibi herhangi insanî bir eylemin hangi metodoloji ve üst meşruiyet kaynağı üzerinden ele alınacağı temel problemlerden birisidir. Hangi ilke ve ülkü üzerinden yol alınacağı, hangi konu üzerinde neden çalışılacağı ve pratik ve teorik içerikli bu eylemin hangi değerler için yapılacağı konusu önemlidir. Mevzuya İslâm fıkıhı açısından bakıldığında alana dair herhangi bir meselenin istinat edeceği ilkeleri usûl-i fıkıh ilmi ve bu ilmin önemli konu ve temel alt başlıklarından birisi olan makâsıdu's-şerîa' (İslam hukukunun gayeleri) ilmi vermektedir.

İslâm fıkıh usûlü ve alt başlığı olan Makâsıdu's-şerîa fikhın ele aldığı, incelediği, sorun yaptığı ve çözüme kavuşturduğu konuları (mesâil) niçin, nasıl ve hangi

amaçla kendisine mevzû ve mesâil edindiğini beyan eder.² Bu kaynakların başında sosyal hayata müdahale eden birincil kaynak vahiy gelmektedir. İslâm fihhının kaynak ve meşruiyet araçları a-vahiy, b-birincil kaynak olan vahyin beyanını yapan sünnet, c-vahiy ve sünnetle donanmış aklın üreteceği içtihat faaliyetleridir. Dolayısıyla vahiy kaynaklı bir hukuk olması hasebiyle İslâm fihhi makâsıdını kaynak ve meşruiyetini mezkûr temel üç sacayağından alacaktır.³

İslâm fakihleri yukarıda zikredilen meşruiyeti elde ettikten sonra mevzû, mesail, makâsıd ve bu makâsıda götüren araçların ne olduğunu spesifik örnekler üzerinden değerlendirmişlerdir. Bu açıklamalardan sonra Necmettin Erbakan'ın kendisine belirlemiş olduğu yedi maksadın İslâm fihhının maksatları ile kısa bir mukayesesi yapılarak makâsıd-vesâil arasındaki ilişkinin kuruluşu ve içeriği anlaşılmaya çalışacaktır. Millî görüş düşüncesini makâsıd bağlamında ele alan bir çalışmaya⁴ atıf yapılarak makâsıd konusuna değinilecek sonrasında makâsıd-vesâil arasındaki ilişkinin nasıllığına, değerine ve meşruiyet ilişkisine temas edilecektir. Bu ilişkinin bağlamı, klasik usûl-i fihh eserlerinde söz konusu edilen ve birbiri ile mütedahil; aynı sonuca yönelen benzer üç başlıkta ele alınacaktır. Bu üç başlıktan birisi makâsıdü'ş-şerîa (İslâm fihhının temel gayeleri)⁵ temelli yaklaşım diğer ikisi ise usûl-i fihh ilkeleri perspektifidir.

2. İSLAM FIKHİNİN TEMEL GAYELERİ BAKIMINDAN VESÂİL-MAKÂSİD İLİŞKİSİ

Bireysel olanların toplumsal olma arzusunda olduğu gibi teorik bir düşünce olarak başlayan fihh ilmi “düşüncede varlık”tan geçerek “gerçek hayat”ta da var olmayı amaçlamıştır. Usûlden fûrûa, tekil fûrû örneklerinden nizama ve tatbikata yönelerek “pozitif”⁶ olma yönünde doğal bir yolculuğa çıkmak zorunda kalmıştır. Çünkü Hz. Peygamberle başlayan ve dört halife döneminde Akdeniz kültürü ile buluşan Müslüman akıl yeni elde ettiği yerlerdeki toplumsal düzene normatif biçimde ve pozitif

² Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısrî İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik* (Lübnan: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1997), 3/17; Ahmed b. Abdilganî b. Ömer ed-Dımaşkî İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavviz (Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1423), 1/117, 120.

³ Osman Keskiöğlü, *Fikih Tarihi ve İslam Hukuku* (Ankara: Müftüoğlu, 1969), 26.

⁴ Millî Görüş hareketinin İslam fihhının genel maksatları ile mutabakatı bağlamında bk., Harun Bekiroğlu, “Makâsıd ve Maslahat Merkezli Bir Okuma: Necmettin Erbakan Örneği”, *Turkish Studies* 12/8 (2017), 29-50.

⁵ Ertuğrul Boynukalın, “Makâsıdü'ş-şer'ia”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/423.

⁶ Talip Türcan, *İslâm Hukuk Biliminde Hukuk Normu* (Ankara: Ankara Okulu, 2003), 48,78.

düzeyde kamusal kudret eli ile müdahalede bulunmak durumunda kalmıştır.⁷ Bu düzenleme faaliyetinin yegâne aracı fıkıh ilmi olmuş böylece fıkıh toplumsal hayatta fiili varlığına kavuşmuştur. Fıkıhın fiili varlığı, aynı zamanda hayat bulduğu yeni coğrafyada toplumsal hayata müdahale süreçleri ile fıkıha siyasal varlık da kazandırmıştır. Dolayısıyla fakıh ve müçtehit toplumsal hayata a-iftâ/istiftâ/fetvâ b-Kadâ yoluyla müdahale eder, fert ve cemiyeti düzenler. Böylece dinle hayatın bağı kurulmuş olur. Ayrıca aşağıda geleceği üzere çağdaş bir meselenin fikhî çözümlünde en fazla *makâsıd* adı verilen zarurî maslahatlara atıflar yapıldığı görölmektedir.⁸

Dolayısıyla pozitif düzeyde bir varlığa kavuşan herhangi bir hukuk sisteminin temel üç amacı vardır: Toplumsal düzenin sağlanması, adaletin gerçeleştirilmesi ve toplumsal ihtiyaçların karşılanması.⁹ İslâm fıkıhında, hukukun genel gayeleri denildiğinde (Makâsıdü't-teşrî'il-âmmeh) hukuk normlarının özel bir tür, olay ve kişiye ait kılınamayacak biçimde kanun koyucu tarafından genele tamim edilen nitelikler ve hikmetler anlaşılır.¹⁰ Hukukun genel gayeleri bağlamında İslâm hukukunun toplumsal hayatı düzenlemeye ilişkin müdahalesi bu üç temel maksat üzerinden gerçeleşir. Çünkü göröldüğu üzere hukuk kendisine birincil amaç olarak toplumsal düzenin sağlanmasını hedef almaktadır.¹¹ İslâm Hukuku temel üç maksadı üç mertebede görünürlmektedir. Bunlardan birincisi *zarûriyyât* düzeyi ikincisi *hâciyyât* düzeyi üçüncüsü ise *tahsîniyyât* düzeyidir.

Hukuk, maksatlarını zarûriyyât düzeyinde “din, can, akıl, nesil ve malın mutlak dokunulmazlığı ve korunması” biçiminde ortaya koyarken hâciyyât düzeyinde ise sıkıntı ve güçlüğü kaldırılması (def'ul-harec)¹², kolaylaştırma (teysîr) ve ruhsat içeriklerini temel olarak izhar eder ve temel beş esası korur. Temel beş esasın korunmasına yardım amacıyla hukukun hâciyyât düzeyindeki gayeleri toplumun karşılaşmış olduğu zor durumları temel beş gaye üzerinden rahatlatmaktan ibarettir. Üçüncü olarak tahsîniyyât düzeyinde hukukun temel gaye ve maksatları ise *mekârimül'ahlâk*, *mehâsinü'l-adât*

⁷ Türcan, *İslâm Hukuk Biliminde Hukuk Normu*, 48,78.

⁸ Hacı Mehmet Günay, “Günümüz Fıkıh Problemleri: Sebepler, Yöntemler ve Yaklaşımlar”, *İslâm Hukuku El Kitabı*, ed. Talip Türcan (Ankara: Grafiker Yayınları, 2017), 603, 612.

⁹ Ali Pekcan, *İslam Hukuk Felsefesinde Makasıdüş Şeria* (İstanbul: Rağbet, 2017), 27-30; Türcan, *İslâm Hukuk Biliminde Hukuk Normu*, 48-78.

¹⁰ Muhammed Tâhir İbn Aşûr, *İslam Hukuk Felsefesi*, çev. Vecdi Akyüz-Mehmet Erdoğan (İstanbul: Rağbet, 2013), 113, 189.

¹¹ İbn Aşûr, *İslam Hukuk Felsefesi*, 220-232.

¹² Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd el Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1356), 1/20, 64, 101, 111, 135.

(toplumsal hayat akışının dinî ve iktisadî düzeyde rahatlıkla sürdürülmesi), *ahsenü'l-menâhic* (en güzel yöntemleri uygulamak)tır.¹³

Hukuk, belirlemiş olduğu temel amaçlarına (makâsıd) ulaşmak için bir de araçlar koymuştur ki bu araçlara *vesîle* denilmektedir. Bu anlamda *makâsıd-vesâil* ilişkisi zaruret düzeyinde şöyle kurulmaktadır: Dinin korunması “inanç, ibadet ve ahlakla ilgili temel ilkelerin toplumsal hayatta hem yaşanır kılınmasını hem devamlılığını” içermektedir. Bu yüzden din mezkûr temel ilkelere gelebilecek iç-dış tehdit ihtimallerine karşın tedbir amaçlı emr-i bi'l-maruf ve nehy-i ani'l-münker görevini, cihad ve mücâhadeyi farz kılmıştır.¹⁴ Hayatın korunmasına yönelik olarak ceza hukuku ilkelerini vaz' etmiştir. Aklın korunması bağlamında talim, terbiye, tefekkür ve içtihat gibi çabaları devreye sokmuştur.¹⁵ Hacıyât özelinde malın korunması bağlamında *bey'*, *icâre*¹⁶, *selem* ve *karz* gibi akitlere cevaz vermiştir. Tahsîniyyât düzeyi daha çok edep ve estetik içerikli gayeleri hedeflemiş ayrıca kendisini gerçekleştirebilmek için *seddü'z-zerîa-fethu'z-zerîa* ilkesini¹⁷ canlı tutmuştur. Bu üç temel gayeye yönelik perspektifler Necmettin Erbakan penceresinden benzer ifadelerle şöyle vurgulanmıştır:

- “Bizim kültürümüzde hak dört sebepten doğar. 1-Allah'ın insana doğuştan vermiş olduğu haklardır. Bunlar yaşama hakkı, mülkiyet hakkı, ırz ve namusu koruma hakkı, akli ve inancı koruma hakkıdır. 2-Kişinin bir emek karşılığı elde etmiş olduğu haklardır. 3-Karşılıklı rıza ile yapılan antlaşmalar yoluyla elde edilen haklardır. 4-Adaletin gereği olarak doğan haklardır”.¹⁸
- “Adil Düzen'de hangi inançtan, hangi soydan olursa olsun bütün insanlık doğuştan gelen ve değişmeyen haklara sahiptir. Bunlar Peygamberlerin öğrettiği haklardır. Herkesin ibadet hürriyeti, yaşama hürriyeti, örgütlenme hürriyeti vardır. Bu hürriyetlerde bir noksanlık varsa o ülkede hürriyetten söz edilemez”.¹⁹

¹³ Pekcan, *İslam Hukuk Felsefesinde Makasidüş Şeria*, 150-220.

¹⁴ Pekcan, *İslam Hukuk Felsefesinde Makasidüş Şeria*, 160-161.

¹⁵ Pekcan, *İslam Hukuk Felsefesinde Makasidüş Şeria*, 172.

¹⁶ Örneğin icâre akdi alâ hılâfi'l-kıyâs olarak insanların ihtiyacına binaen meşrû kılınmıştır. Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd el Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'îli'l-Muhtâr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 2/50.

¹⁷ İbn Aşûr, *İslam Hukuk Felsefesi*, 150.

¹⁸ Necmettin Erbakan, *Türkiye'nin Temel Meseleleri* (Ankara: Rehber yayınları, 1991), 168.

¹⁹ Erbakan, *Davam*, 214

Nitekim Necmettin Erbakan Bařbakan olduđu Refah-yol hűkűmeti dűneminde sendikaların kendisinden istediđi yűzde 30 zam talebine karřılık yűzde 50 oranında bir zam jestiyle mukabele etmiřtir. Sendikacıların belirlemiř olduđu yűzde 30 sınırının altı zarűriyyâta tekabűl eder. űnkű burası açlık sınırdır. Bu sınırın altında kalan insanın doyurulması zarűriyyât dűzeyinde bir gűrevdir. Yűzde 30 sınırı ise fakirlik sınırdır. Bu sınırdaki insanlar a deđildir ama ihtiyaç sahibidirler. Bu yűzden buraya hâciyyât sınırı denilmektedir. Ayrıca bu sınırın űzerinde zam yapmanın adı tahsîniyyât dűzeyi olmaktadır (yűzde, yűz otuz = 130/100'a varan zam oranı) ki bu dűzey insanların konforlu ve rahat hayat sűrmesini sađlamaktadır. İřte Erbakan taleplerin ve beklentilerin űzerinde zam yaparak hukukun gayelerinin temel ű dűzeyini (zarűriyyât-hâciyyât-tahsîniyyât) gerçekleřtirmiř olmaktadır.²⁰

3. MUKADDİMETÜ'L-VÂCİB-VÂCİB İLİŞKİSİ

Usűl-i fıkıh eserlerinde “bir űeyi emretmek aynı zamanda o emre gűtűrecek araçların, o emri műmkűn kılan vesîlelerin de emri demek midir?” űeklinde teorik bir tartiřmanın yapıldıđı gűrűlmektedir. Bu konu bařka bir yaklařımla “mukaddimetű'l-vâcib, vâcib midir?” ve “vâcibin kendisi ile tamamlandıđı űey de vâcib midir?”²¹ biçiminde iki bařlıkta daha ele alınmaktadır. Aslında birbirinin benzeri olan bu ilkeler farklı ifadelerle ayrı usulî ilkelere dűnűřtűrűlműř ve aklî űrneklerle zenginleřtirilmiřtir. űrneđin bir devlet bařkanının komutanına, komutanın, askerine çatısında yangın çıkmıř olan falan binanın tepesindeki filan kiřiyi kurtarın diye emrettiđini dűřnelim. Bu emir, yangından bir kiřinin kurtarılması gibi hayati bir maksadı içermektedir. Peki, bu emir “bu maksada giden tűm araçları da âmir midir? Binanın tepesine çıkılabilecek merdiveni, aracı, arabayı, itfaiye gűrevlilerini, su tařıyan tulumbacıları, emirleri, amirler arasındaki emir-komuta zincirini ve nihayetinde çatıdaki adamı kurtaracak tűm imkanların seferber edilmesini de içermekte midir?” sorularına cevap arayan usul alimlerinin geneli “evet, makâsıdı emir vesâili de emirdir”²² űeklinde genel kanaat belirtmiřlerdir. űayet makâsıdı emir aynı zamanda vesâili dahi emir olmamıř olsaydı bu durumda műkellef, emrin vesâilini terk etmiř olacaktır. Sorun bununla kalmayacak; terk etmiř olmak aynı zamanda vesâilin gűtűrműř olduđu maksadın veya bařka bir ifade ile

²⁰ Millî Gazete, “Emekçi Dostu Efsane Başbakan Prof. Dr. Necmettin Erbakan”, <https://www.milligazete.com.tr/haber/1059301/emekci-dostu-efsane-basbakan-profdrnecmettin-erbakan> (Erişim: 06.05.2021).

²¹ Gazzâlî, *Mustasfâ*, ev. H. Yunus Apaydın (İstanbul: Klasik, 2017), 160-162.

²² Ebű's-Senâ Sirâcuddîn Mahműd b. Ebî Bekr b. Ahmed b. Hâmid el-Urmevî, *et-Taħşil mine'l-Maħşűl*, thk. Abdűlhamîd Ali Ebű Zűneyd (Beyrut: Műessesetu'r-Risale, 1408), 1/309; Bedrűddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh ez-Zerkeřî, *el-Bahrű'l-muħiř fi uřűli'l-fikh* (Kuveyt: Dâru's-Safve, 1413), 1/223; Ebű'l-Abbâs űihâbuddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdirrahmân el-Mısrî el-Karâfi, *Metmű Tenkîhi'l-fuřűl fi 'ilmi'l-uřűl*, thk. Muhammed Hasan Abdűlfettâh el-Mâlikî (Beyrut: Dâru'r-Reyâhîn, 1440), 271; Ahmed b. Abdilganî b. űmer ed-Dımařkî İbn Âbidîn, *Reddű'l-muħtâr 'ale'd-Dűrri'l-muħtâr*, thk. Adil Ahmed Abdűlmevcűd-Ali Muhammed Muavviz (Riyad: Dâru Âlemi'l-Kűtűb, 1423), 1/117, 120.

makâsıdın yaslanmış olduğu ontolojik zeminin ortadan kalkmasına neden olacaktır. Yani iki ilkedен birisinin bir şekilde terkedilmiş olması aynı ontolojik zeminde bulunan iki prensipten amaçlanan nihaî hedefin izalesi anlamına gelecektir.

Şöyle ki “Abdest alın, namaz kılın, yeminlerinizi bozduğunuzda köle azat edin” emirleri aynı zamanda abdest alacağınız suyu tedarik edin ve arayın; ev, mahalle, köy ve şehrinize suyu getirin ve sonrasında suya ulaşma imkânınız bir şekilde ortadan kalkarsa teyemmüm alın; namaz için setr-i avret kurallarını uygulayın, setr-i avreti mümkün kılacak üretimi temin edin; azat etmeniz gereken köle için bir arayışa girin vb.” gibi birbirine bağlı periyodik çabaları içermektedir.

Nitekim Hanefî mezhebinin kurucu imamlarından olan İmâm Muhammed’in (ö. 189/805) *Kitâbü’l-kesb* isimli eserinin Serahsî (ö. 483/1090 [?]) tarafından yapılan şerhinde vesîle-maksad ilişkisi bağlamına işaret eden şu tespitler konunun daha iyi kavranmasına katkı sağlayacaktır: “Kişi kendisine lazım olan rızık kazanmak (kesb) amaçlı bir çabaya giriştiğinde ve çabasını gerçekleştirdiğinde aslında bir derece daha üstün bir maksat elde eder. Yani kendisi için farz olan diğer görevleri de bu sayede yerine getirmiş olur. Çünkü makâsıt türü farzlar ancak kendisi gibi ‘farz olan başka bir araç’ ile gerçekleşmiş olmaktadır. Bir düşünelim! Rızık kazanmak eylemi, namaz için abdest almak eylemi gibi vesâil türü bir farzdır.²³ Nitekim farzlar ancak bedenî kuvvetlerle yerine getirilebilir, bedenî kuvvet ise kût (rızık, mal) ile kıvama ulaşır. Görüldüğü gibi namaz ibadeti ancak abdest gibi farz nitelikli başka bir araçla yerine getirilebilmektedir. Öyle ise suyu tedarik etmek için kuyuya, kuyudan suyu çekmek için ise kova, kürek, kazma vb. araçlara gerek duyarız. Hakeza, namaz için setr-i avret şartı bulunmaktadır. Vücudu örtmek için elbiseye, elbiseyi bulmak için de çalışmaya (kesb) ihtiyacımız vardır. Netice şudur ki bizzat farzın kendisini edaya vesile olan şey de bizzat farzdır”.²⁴ Görüldüğü gibi fakihlerin yorumunda vesîle-maksad ilişkisi, mütedahil daireler halinde birbiri ile etkileşim içinde devam etmektedir. Bu yönüyle bu kavramlar birbirini hem etkilemekte hem de tamamlamaktadırlar.

Diğer yandan bu örneklerde zikredilen bazı *vesîle* türü emirlerin gerekliliği için nas bulunmaktadır. Şayet bu vesîlelere dair herhangi bir nas olmasa idi “mukaddimetü’l-vâcib, vaciptir” ilkesi ile de bu sonuçlara gayet kolay bir şekilde ulaşılabilirdi. Zira akıl, *vâcib* ve *mukaddimetü’l-vâcib* arasında bir mülazemetin olduğunu bize göstermektedir. Aksi durumda mükellef için vacibin tahakkuk etmesi müteazzir olacak ve sorun *teklîf-i mâ lâ yutâk*’a varacak kadar girift hal alacaktır. Yani

²³ Ebû’l-Bekâ Eyyûb b. Mûsâ el-Hüseynî el-Kefevî, *el-Külliyât* (Beyrut: Müessesetü’r-Risale, 1419), 1/936.

²⁴ Muhammed b. el-Hasen Şeybânî, *Kitâbü’l-Kesb* (*Serahsî şerhi ile*), haz. Abdülfettâh Ebû Ğudde (Beyrut: Dâru’l-Beşâiri’l-İslâmiyye, 1997), 73-74.

İlahî iradenin hem bir vâcibi (hüküm, emir, maksad) emretmesi hem de ona ulaştıracak araçların teminini mükelleften talep etmemesi gibi bir durum muhaldir. Ancak vâcibin kendisi ile tamamlandığı şeyin mükellefin kudreti dışında olması hali kuralın kapsamı dışındadır. Örneğın namazın sebebi vakittir, namaz ise müsebbebtir (sonuç). “Namaz kıl” emri bize aynı zamanda “namazın vaktini getir veya icat et” demek değildir. Bu durum mükellefin “istitâat”nı aşmaktadır. Bu durumda mükellef ancak namaz vaktinin gelmesini beklemekle mükellef olmaktadır.²⁵ Öyle ise emir, hüküm ve maksat mutlak olarak istense de şart, vesîle, sebep ve araçlar mükellefin kudreti nispeti ile sınırlıdır. Buradan çıkacak kıymet hüküm cümlesi “vâcibi yerine getirmek zımnen mukaddimelerini yerine getirmektir, öyleyse vâcibin mukaddimesi hükmen ‘aynü’l-vâcib’tir. Bu ilke bazı konularda nas ile sabit olmuş gibidir” şeklinde olmaktadır.²⁶

4. VESİLE-MAKÂSİD İLİŞKİSİ

Makâsıd (mesâlih) konu ve kavramları ile direk ilişkili olan ve onsuz bu iki kavramın anlaşılması mümkün olmayan diğeri bir kavram ise *zerîadır*. *Zerîa*, *vesîle* anlamına gelmekte olup bir şeye ulaşmak ve bir şeyi elde etmek için kullanılan yöntem, bir hedef ve amacın tahakkuku kendisine bağılı olan yol ve araçlardır. Makâsıd bağlamında pozitif sonuçlara götürecekt vesîlelere *fethu’z-zerîa* denilirken olumsuz sonuçlara götürecekt *vesîle*ler için *seddü’z-zerîa* denilmektedir. Diğeri bir bakış açısıyla fiillerimiz *makâsıd* olurken o fiillere değeri atfeden niyetlerimiz *vesâildir*. Örneğın *seddü’z-zerîa* bağlamında zararlı neşriyat yasaklanır.²⁷

Bu temel ilke bir önceki başlıkta ele alınan *vâcib-mukaddimetü’l-vâcib* ilkesi ile benzer anlam ve içeriklere sahip olmakla beraber *vesâil* (zerâi) daha çok makâsıd konularında kullanılmaktadır. Bu anlamda *vesîle* iki başlıkta kendisini göstermektedir.²⁸

- Şer’an memur olunan bir amaca araç olan vesîlelerdir. Tabii olarak bu çeşit *vesîle*lerin uygulamaya sokulması gerekir. Cuma namazı emrini yerine getirmek için hızlıca câmiye gitmek veya araca koşmak yahut hazırlık yapmak gibi tüm *vesîle*ler cuma namazının hükmünü *bi’l-vesile* içermektedir.

²⁵ Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el Haseni et-Tilmisânî, *Miftâhu’l vusûl İlä binâ’il fîrû-i ale’l usûl* (Mektebetü’r-Reşâd, ts.), 30-31.

²⁶ Ebû’l-Kâsım Necmüddîn Ca’fer b. el-Hasen b. Ebî Zekerıyyâ Yahyâ el-Muhakkık el-Hillî el-Hüzelî Muhakkık el-Hillî, *Meâricü’l-usûl*, nşr. Müessesetü Âl-i beyt, thk. Muhammed Hüseyin Rızavî (Kum: Matbaatü Seyyidi’ş-Şühedâ, 1403), 74.

²⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb el-İbn Kayyim, *İ’lâmü’l-muvaqqı’in* (Riyad: Dâru İbnü’l-Cevzi, 1423), 4/553.

²⁸ İbn Kayyim, *İ’lâmü’l-muvaqqı’in*, 4/553.

- Mubah bir şeye araçsallık yapan vesîlelerdir. Örneğin daha çok zekât vermek için mal biriktirmek mubah bir faaliyettir. Bu iki esasın pozitif ve negatif yanlarını da dikkate alan usulcüler şu temel ilkeye ulaşmışlardır: *Li'l-vesâil hukmü'l-makâsîd*. Yani maksatlara ulaştırılan araç (vesîle) ve aletler (esbâb) vardır. Amaçlanan hedefin niteliğine ve içeriğine göre bu *vesîle*lere yüklenen anlamın değeri değişmektedir.²⁹

Bir maksadın birden fazla vesâili olduğu gibi aynı şekilde bir vesâilin de birden çok maksadı olabilmektedir. Konu *vesîlenin* maksada götürmesi, *vesîlenin* maksada götürmemesi veya yanlış maksada götürmesi, *vesîlenin* doğru maksada götürmesi gibi hususlardan hareketle temellendirilir. Binaenaleyh akıl bir maksada götüren birden çok *vesîlenin* olabileceğini muhal görmez (لان العقل لا يحيل تعدد الوسائل التي تعيين المقصود).³⁰ Örneğin İslâm'a çağırmak; ezan, minareden ezan, hoparlörden ezan, basın-yayın, siyaset, mevlit okumak gibi birçok *vesâil* ile desteklenebilen bir amaçtır.

Vesîle ve *maksad* arasındaki ilişki aşağıdan yukarıya, araçtan amaca doğru ilerleyerek ve birbiriyle *vesîle-maksad* ilişkisi kurarak devam eder. Örneğin evlenmek bir yönüyle namusu koruma temel maksadının *vesîlesi* olurken aynı şekilde çocuk edinmenin maksadı³¹ da olabilir. Nitekim Hz. Peygamber evlenmeyi ve neslin çoğalmasını tavsiye etmektedir.³²

Son olarak Malikî hukukçu Karâfî'nin de dediği gibi *zerîalar* arasında “yararlı-zararlı, az zararlı-zararsız, ehem-mühim” kategorileri bulunmakta ve dolayısıyla bazı *zerîalar* (vesîle) mutlaka engellenmeli bazı *zerîaların* ise mutlak önü açılmalıdır. Yine bazı *zerîalar* mekruh bazıları mubahtır. Harama götüreceği yolların ve araçların kesinlikle kapanması ve engellenmesi gerekirken buna mukabil dinin zorunlu amaçlarına götüren yolların (*vesîle*, *zerîa*) mutlak açık tutulması gerekmektedir. Hac ibadeti ve Cuma namazı gibi mutlak hayırhah olan yolların açılması için çaba sarf edilmesi ibadetin hükmüne mütenasip olarak müminlerin üzerine *vâcib* bir sorumluluktur. Öyleyse *vesîle*lerin hükmü *makâsîd*ına göre değişecek ve en üstün maksatlara götüren *vesîle*leri kuşanmak o oranda yüce bir faaliyet olacaktır. *Örneğin*

²⁹ İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-muvakkâ'in*, 4/553 vd.

³⁰ Kemâleddîn Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahmân İbn İmâmi'l-Kâmilîye, *Teysîrû'l-vüsûl ilâ minhâci'l-usûl mine'l-mâ'kûl ve'l-menkûl*, thk. Abdülfettâh Ahmed Kutbü'l-Duhaymîsî (Kâhira: Dâru'l-Fârûki'l-Hadîse, 1423), 2/288.

³¹ Ebû Hafs Necmüddîn Ömer b. Muhammed en-Nesefî, *Tilebetü't-talebe* (Matbaa-i Âmira, 1311), 43.

³² Ebû'l-Vefâ Alî b. Akîl b. Muhammed b. Akîl el-Bağdâdî İbn Akîl, *el-Vâzih fi usûli'l-fikh ve el-Cedel*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin Türkî (Müessesetü'r-Risâle, 1420), 2/287.

*cihat faaliyeti en üstün vesîlelerdendir. Bu vesîle sayesinde dinin izzeti ve Müslümanların hıfz-ı sıyaneti tahakkuk etmektedir.*³³

Burada zikredilen vesâil-makâsıd ilişkisinin en net ifadesini Necmettin Erbakan'ın siyasal teori ve pratiğinde “Millî Görüş; hayra motor, şerre fren dir” cümlesinde bulabiliriz.³⁴ “Kötülüğe giden yolların kapanması” demek olan *seddü'z-zerîa* ilkesinin Erbakan'ın siyasal düşüncesindeki yerine dair aşağıdaki icraat ve tespiti örnek olarak zikredebiliriz:

- **İcraat:** “Bizim iktidar ortağı olduğumuz dönemlerde ahlaksız yayınlarla mücadele kanunu çıkartılmıştır”.³⁵
- **Tespit:** -Arkadaş sen Kürtçe konuşmak istiyorsun öyle mi?
  - Evet.
  - Peki, söyle bakalım ne konuşacaksın?
  - Efendim ateistlik konuşacağım, Türkiye'yi böleceğim!
  - O zaman sen Türkçe de konuşsan Kürçe de konuşsan zararlısın.
  - Ne konuşacaksın?
  - İslâm kardeşliği konuşacağım.
  - O zaman sen istersen Uganda'ca konuş, ben seni alnından öperim.³⁶

5. SEBEB-MÜSEBBEB İLİŞKİSİ

Fıkıh metodolojisinde sebep konusu muhtelif yönleri ile ele alınmıştır: Mükellefin kudreti dâhilinde olan ve olmayan sebepler, mefsetet veya maslahata götürülenler veya maslahat ve mefsetete götürmeyenler vb. ayrımlar üzerinden ele alınmıştır. Bu anlamda cihat, emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i 'ani'l-münker maslahatının teminine memur bir sebeptir. Fıkıhın hedeflemiş olduğu gaye, İslâm'ın izzet ve şerefini ebedi kılınması ve bâtılın ortadan kalkmasıdır. Memnû sebepler bağlamında ise ailenin temeline zarar

³³ Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdîrahmân el-Mısrî el-Karâfî, *el-Furûk* (Beyrut: Dâru Kütübî'l-İlmiyye, 1418), 2/61; Şeyh Kâsım el-Konevî, *Enisü'l-Fukahâ*, thk. Ahmed b. Abdürrazzâk Kubey'sî (Cidde: Dâru'l-vefâ, 1986), 64.

³⁴ Kanal Millî Görüş, “Bilesiniz ki Millî Görüş, ortağı olduğu her koalisyonda; hayra motor, şerre fren olmuştur! TRT'de Yazarlar soruyor programı-1980”, *TRT* https://www.youtube.com/watch?v=h-AiH_0UhYQ (19 Ağustos 2020).

³⁵ Erbakan, *Davam*, 184

³⁶ Erbakan, *Davam*, 178.

veren tüm ilişki türlerinin yasaklanmasını sayabiliriz.³⁷ Erbakan'ın dediği gibi “Öyleyse sebepler açıktır, hadiseler apaçık gözümüzün önündedir, gayretimizi arttırmalı, vitesimizi değiştirmeli, birlikte barış ve adalet dolu bir dünyanın kuruluşunu gerçekleştirmeliyiz”.³⁸

5. 1. Bir Örnek: Savaş Atları Hazırlayınız!

Dinî muhafaza, din hürriyetinin temini ve yeryüzünün huzuru için Allah Müslümanlara cihat³⁹ faaliyetini emretmiştir. Bu temel gayenin gerçekleşebilmesi için muhtelif yöntemler bulunmaktadır. Bu bağlamda “*Düşmanlarınızı caydırabilmek için savaş atı hazırlayın. Allah'ın ve sizin düşmanlarınızı ve onların gerisinde olup sizin bilmediğiniz, ama Allah'ın bildiklerini korkutup caydırmak üzere, onlara karşı elinizden geldiği kadar güç ve savaş atları hazırlayın. Allah yolunda harcadığınız her şeyin karşılığı, zerrece haksızlığa uğratılmadan size tastamam ödenecektir*” (Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-Kerim, 13 Şubat 2022, el-Enfâl 8/60) ayeti ile bu yöntemlerden birisine işaret edilmiştir. Farz-ı muhal konuya dair ayetten bir emir ve açıklama gelmemiş olsaydı dahi Müslüman zihin bu vesileleri icat etmekte gecikmeyecektir. Nitekim Müslüman zihin henüz İslâm'ın kendi doğal coğrafyasından Doğu Akdeniz bölgesine açılması ile eşzamanlı olarak “ribât” denilen ordugâh şehirlerini kurmayı başarmış;⁴⁰ yani makâsıd-vesâil denklemini erken dönemlerde kurmuştur. Nitekim konuya ilişkin temel ilke "Cihat ve gaza faaliyetlerine araç olabilecek her bir şey ayette geçen kuvvet hazırlamak cümlesindedir (أَنَّ كُلَّ مَا يُتَّقَى بِهِ عَلَى حَرْبِ الْعَدُوِّ مِنْ آلَةِ الْجِهَادِ: المراد) (بِالْفُؤَّةِ)” biçiminde kurulmuştur.⁴¹

6. İSLAM SİYASETİ VE ÜÇ TEDBİR

Hukuk ve düzenleme unsuru, siyaset ve tedbir ilişkisi birbirinin mütemmim bir cüzü olduğuna göre klasik İslâm hikmetinin pratik felsefe bölümünde ele alınan üç tedbir çeşidine atıfta bulunmak yerinde olacaktır. Bu üç tedbir şunlardan oluşmaktadır:

³⁷ Hudaî Bek, *Usûlü'l-fikh* (Kahire: el-Mektebetü't-Ticariyyetü'l-Kübrâ, 1389), 58-59.

³⁸ Erbakan, *Davam*, 239.

³⁹ Bu anlamda “Ben Müslümanım, ben *cihat* edeceğim, herkesin karnını doyuracak *bir düzenin kurulması* için elimden gelen gayreti göstereceğim. Yoksa acı çeken evine ekmek götüremediği için açlık çeken insanın hesabını Allah benden sorar. Ben cihat edeceğim, cihat edeceğim, cihat edeceğim” cümlesi önemlidir. Erbakan, *Davam*, 28.

⁴⁰ Müslümanlar, 711 yılında Cebelitarık'ın geçilmesiyle birlikte İslâm'ın doğuşundan 70 yıl sonrasında uzak coğrafyalara ulaşmışlar, fethedilen yerlerden merkez Medine'ye dönmek zor ve çok zaman alacağını farkına varmışlar, Keyravan, Şam vb. yerlere ordugâh şehirler kurmaya ve bir ileri mevkiye sıçramak için üstler tesis etmeye başlamışlardır. W. Montgomery Watt, *İslâm'ın Orta çağ Avrupası Üzerindeki Etkisi*, çev. Ümit Hüsrev Yolsal (Ankara: Bilgesu, 2013), 18-20.

⁴¹ Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi 'l-tefsîr* (Dâru İbn Hazm, 1423), 560.

Tedbîru'n-nefs, tedbîru'l-menzil ve tedbîru'l-medine. Küçükten büyüğe doğru bir hiyerarşi içerisinde sıralanan bu üç tedbir türünün üçüncüsü siyaset felsefesidir. Yani şehrin ve ülkenin yönetim keyfiyetine dair hikemî ve hükûmî ilkeleri belirlemektedir. Mezkûr tedbirler arasındaki hiyerarşik ilişki salt epistemolojik ayrım olduğuna göre bu tedbirler arasındaki ilişkiyi sebep-sonuç, vesîle-netice, vesâil-makâsîd ilişkisi olarak da yorumlayabiliriz. Dolayısıyla ilk iki tedbir aslında üçüncüsünden ayrı düşünülemez. Öyleyse İslâm filozoflarınca pratik (amelî) felsefe içerisinde yer bulan bu siyaset “tedbîru'n-nefs”, “tedbîru'l-menzil” ve “tedbîru'l-medîne” faaliyetlerini kendisine görev olarak tanımlamış olmaktadır.

İslâm siyaset felsefesinde devlet yöneticisine yüklenen vazife, temellerini kendi ilahî metinlerinden almakta ve bu yönüyle diğer siyaset tarzlarından ayrılmaktadır. Nitekim İslâm siyaset felsefesinin teorik temellerinde emirlik faaliyetleri “tartışma, cidal ve çatışmaların” ürünü olmayıp bilakis “Hz. Mâlikü'l-mülûk'ün nâmütenâhî nimetlerinden biri olup Allah'ın seçkin kullarından birisini seçmesinden ibaret” olmaktadır. Bu yönüyle melik, mazlumların sığınağıdır.⁴² Doğal olarak toplum ilim ehli, kılıç ehli, muamele ehli ve ziraat ehli olmak üzere dört sınıftan oluşmakta ve bunların arasında siyaset en önemli yeri işgal etmektedir.⁴³

Vesâil-makâsîd arasındaki ilişki bağlamında buraya kadar yapılan izahlardan anlaşıldığına göre amaç-araç arasında zorunlu bir ilişki olmasa dahi daimî, istikrarlı ve etkileşimli bir ilişki bulunmaktadır. Yukarıda söz konusu edilen ilişkiyi Erbakan'ın gayeleştirdiği temel yedi amaç üzerinden aşağıdaki şekilde ele almak mümkündür.

7. NECMETTİN ERBAKAN'IN TEMEL AMAÇLARINA VESÂİL-MAKÂSİD İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA GENEL BİR BAKIŞ

Necmettin Erbakan *Davam* isimli eserinde temel yedi amaçtan bahsetmektedir. Kendisi bu yedi temel maddeye “davam” demiş olsa da bunları “kendisine ait öncelikli işler, stratejik plan veya vizyon belgesi yahut temel maksatları” olarak ele almak mümkündür. Dolayısıyla onun temel amaçları şu başlıklardan oluşmaktadır: 1-İslâm Davamız 2-İslâm Birliği Davamız 3-Kıbrıs Davamız 4-Medeniyet Davamız 5-Maarif Davamız 6-Sanayi Davamız 7-Adil Düzen Davamız.⁴⁴ Kendi ifadesi ile sistematüğini inşa ettiğı Millî görüş hareket ve düşüncesi insanlığı felakete götüren kasırgaların önündeki kelebeklerin kanat çırpmasıdır.⁴⁵ Burada maddeler halinde geçtiğı ve aşağıda

⁴² Celâleddîn Devvânî, *Ahlâk-ı Celâlî*, çev. Ejder Okumuş (Ankara: Fecr, 2019), 206.

⁴³ Celâleddîn Devvânî, *Ahlâk-ı Celâlî*, 213.

⁴⁴ Erbakan, *Davam*, 39-241.

⁴⁵ Erbakan, *Davam*, 338-339.

başlıklar halinde görüleceği üzere Erbakan'ın gerek sistematüğını kurmuş olduğu temel yedi amacın isimlendirmesinde ve gerekse içeriğinde İslam fikhının hedeflediği nihaî sonuçla mutabakat halinde olması⁴⁶ onun maksatlarının şer'î niteliğine de işaret etmektedir.

7. 1. İslâm Davamız

Onun temel kabulü şöyledir: “Temel Davamız İslâm davasıdır, gayemiz Allah'ın rızasıdır, hedefimiz hak nizamı kurmaktır, arzumuz tüm insanlığın saadetidir, yolumuz cihattır, yolumuz ikna yoludur. Davamız İslâm davası ve hak dava olduğuna göre bu davaya hizmet etmek herkese nasip olmaz. Herkes bilsin ki Allah nurunu tamamlayacaktır”.⁴⁷

Erbakan hak ve batıl kavramlarını kullandığında klasik fikhın içerdiği anlamla sınırlı kalmaz ve bu kavramlara yeni anlamlar yükleyerek yeni bir açılım kazandırır. Nitekim o “hak” kavramını “Ticaret, Aile, Barış ve Diyalog, Ümmet (Birleştirici)” içerikleri ile doldurmuş buna mukabil “batıl” kavramını ise “Faiz ve Sömürü (ezen), Birey (Ahlâkî tahribat), Çatışma (Savaş ve kan), ABD/AB (Tefrik)” içerikleri ile yeniden yorumlamıştır.⁴⁸

Bu temel amaç için öngördüğü araçları şöyle sıralamak mümkündür:

- “Müslümanların oluşturduğu ilim, İslâm sosyal düzeni ve İslâmî ekonomik sistemi” vadeden “İslâm düzeni” mutlaka gerçekleşmelidir. Çünkü Erbakan'a göre bu aziz millet “külüne üflesen altından iman çıkan” bir millettir.⁴⁹
- Tebliğ: Kendisine sorulan dinde reform sorusuna, reform sözünü reddediyorum, bu cümle Kitap ve sünneti değiştirme olarak kullanılıyor. Kitap ve sünnet zamana göre değişmez. Yapılması gereken tıpkı eski zamandaki büyük müçtehitler gibi o prensiplerin esasını belirleyip yeni şartlara göre tatbikinden ibarettir. Bu iş ilim ister, okumak yetmez.⁵⁰

⁴⁶ Ayrıca bk., Harun Bekiroğlu, “Makâsîd ve Maslahat Merkezli Bir Okuma: Necmettin Erbakan Örneği”, *Turkish Studies* 12/8 (2017), 29-50.

⁴⁷ Erbakan, *Davam*, 249.

⁴⁸ Mehmet Biten, “Gölgesinde Barış ve Huzur, Gamzesinde Sevgi ve Kardeşlik Taşıyan Lider: Prof. Dr. Necmettin Erbakan”, *Prof. Dr. Necmettin Erbakan Özel Sayısı (Toplumsal Barış Sayısı)*, ed. Murad Mete (Ankara: Anadolu Gençlik, 2017), 17.

⁴⁹ Muhammet Polatoğlu, *Erbakan Hoca'nın Şiddet Karşıtı Mücadelesi*, ed. Murad Mete (Ankara: Anadolu Gençlik, 2017), 301.

⁵⁰ Erbakan, *Türkiye'nin Temel Meseleleri*, 183.

- Temsil rolümüz olmalıdır (Hz. Peygamber en mükemmel temsilcidir).
- Necmettin Erbakan “İlim yolunu takip etmeliyiz (İlim Çin’de dahi olsa alınır). Çünkü ilim, kudretullahı kavramakla başlar” vurgusu yapar ve ayrıca ona göre göre adalet sadece ahirette gerçekleşmez, dünyada da gerçekleşebilir. Ahirette gerçekleşecek olan Mutlak adalettir.⁵¹

Necmettin Erbakan bilimin insanlık tarihi ile gelişim ilişkisini şöyle açıklar: “İnsanlık tarihinin bilgisi mütemadiyen düz çizgi olarak devam ede gelmiş ancak 7. asırda Hz. Peygamber’in Asr-ı saadetiyle birlikte dikey olarak hızlıca yükselişe geçmiştir. Batılılar bu bilgileri haçlı savaşları süreçlerinde Müslümanlardan almışlardır. Ve araştırmalara göre bugünün bilgilerinin %60’nı Müslümanlar üretmiştir. ‘Müslümanlar mezkûr bilgilerini, Eski Yunan, Mısır, Hindistan’dan almışlar ve bu bilgilere bir miktar ilavede bulunup sonra bu bilgileri Avrupalılara teslim etmişlerdir’ tezi külliye yalandır. Çünkü Müslüman âlimler eserlerinde bu bilgilerin hangilerini kimden aldıklarını açık açık yazmışlar, onlardan aldıkları bilgileri tashih etmişlerdir. Dolayısıyla bugün Batı ilmi dediğimiz fiziğin, kimyanın, matematiğin, tıbbın, astronominin, tarihin ve coğrafyanın kurucusu Müslümanlardır. Dolayısıyla ‘Bizim karşımızda çıkıp da Batı’da şu vardır bu vardır diye kimse çıkmasın, biz ve batılılar için tek yol İslamlaşmak’tan ibarettir’.⁵² Öyle ise şu araçlar gerçekleştirilmelidir:

- Adil bir düzende (komşusu aç iken yatan bizden değildir) a-Helal kazanç olmalı ve bu kazanç helal yere harcanmalı b-İsraf edilmeyecek c-Cömertlik asıl olacaktır.
- Hak-batıl mücadelesinde yerini belirlemek.
- İlim Müslümanlarla dikey yükselişe geçmiştir ve bu sürdürülmelidir.
- İlim sahasındaki inkişafın tılsımı Kur’an-ı Kerim’dir.
- Adil bir bölüşüm gerçekleştirilmesi için çalışılmalıdır.⁵³

7. 2. İslâm Birliği Davamız

Ümmet şuur ve siyâsî birlik olarak da yorumlanan⁵⁴ İslâm birliği davası Erbakan için temel hedeflerden birisidir. O, bu anlamda şu adımlara dikkat çeker:

⁵¹ Erbakan, *Davam*, 83.

⁵² Erbakan, *Erbakan, Üç Konferans*, 42.

⁵³ Erbakan, *Davam*, 39-89.

⁵⁴ Murad Mete (ed.), *Prof. Dr. Necmettin Erbakan Özel Sayısı* (Ankara: Anadolu Gençlik, 2018).

- Resmi görevi olmadığı halde İslâm birliği hassasiyetiyle Mekke-Bağdat-Amman-Tahrân-Trablus arasında mekik diplomasisi ve arabulucu rolü üstlenir.
- 9 Eylül İstanbul’da Mekke konferansı düzenlenmesini sağlar.
- “Ezen güç” Siyonizm’e karşı diyalog yoluyla mücadeleyi önerir.
- Suudi Arabistan kendisine takviyeyi emperyalist güçler tarafından değil Müslüman ülkeler tarafından tedarik etmelidir.
- Müslüman ülkelere Batı kuvvetleri yerine Müslüman barış gücü birliklerinin gitmesi temel olmalıdır.
- Cihad şuuruyla tüm insanlığın saadeti için canla başla çalışmamız gerekir.

Kıymet cümlesi ve ufuk: “İnançla söylüyorum ki İslâm birliği mutlaka kurulacaktır. Şu anda “Ezen güç” 6 milyarın hakkını yiyor, onları sömürüyor, ıstırap ve gözyaşına boğuyor”.⁵⁵ Bu nedenle Erbakan’da ümmet sorusu ve sorunu “sağlıklı bir ümmet bilincinden” çok 21. yüzyılda nasıl Müslüman olunur ve nasıl Müslüman kalınır” şeklinde temel soruna işaret eder.⁵⁶ Dolayısıyla ümmet bilinci kavramı sadece bir “gösterendir”, bu kavram bizi esas probleme yönelten bir işaret levhası⁵⁷ olarak görülebilir. Öyleyse “ümmet bilinci”ni Erbakan’ın temel gayelerinin “emedü’l-aksâ”sı diyebileceğimiz “İslâm davası”nın önemli bir aracı olarak değerlendirmek mümkündür.

7. 3. Kıbrıs Davamız

Erbakan’a göre Kıbrıs şu yönleri itibariyle temel bir dava ve amaç niteliği taşımaktadır:

- Haritada Kıbrıs dünyanın tam ortasında gibi durmaktadır.
- Kıbrıs Hz. Osman’dan beri Müslümanların oturduğu bir adadır.
- Hz. Peygamber’in halası Ümmü Haram Larnaka’dadır.
- 1570’te Hac yolu korsanlar tarafından kesildiği için Kıbrıs, Lala Mustafa tarafından fethedilerek 308 yıl barış şehri haline getirilmiştir.

---

⁵⁵ Erbakan, *Davam*, 125-155.

⁵⁶ Celal Türer, “Sosyolojik ve Uhrevî Bir Kavram Olarak: Ümmet”, *Prof. Dr. Necmettin Erbakan Özel Sayısı (Erbakan ve Ümmet Şuuru sayısı)*, ed. Murad Mete (Ankara: Anadolu Gençlik, 2018), 109.

⁵⁷ Türer, “Sosyolojik ve Uhrevî Bir Kavram Olarak: Ümmet”, 111.

Bu amaçlara karşı devreye sokmuş olduğu araçlar şunlardır: Kıbrıs hareketinde Larnaka ısrarımız Hz. Peygamber'in halası idi. 1974 Barış harekâtında Millî görüş pençesini vurmuş ve adaya adalet gelmiştir. Kıbrıs'a hâkim olan Akdeniz'e hâkim olur, Kıbrıs'ı kaybeden önce Akdeniz'i sonra Ege'yi sonra Doğu'yu kaybeder. Arkasından Ermenistan, Pontus ve Bizans gelir.

Bu amaçlara karşı devreye sokmuş olduğu araçlar şunlardır: Kıbrıs hareketinde Larnaka ısrarımız Hz. Peygamber'in halası idi. 1974 Barış harekâtında Millî görüş pençesini vurmuş ve adaya adalet gelmiştir. Kıbrıs'a hâkim olan Akdeniz'e hâkim olur, Kıbrıs'ı kaybeden önce Akdeniz'i sonra Ege'yi sonra Doğu'yu kaybeder. Arkasından Ermenistan, Pontus ve Bizans gelir.

Kıymet Hükümü ve Ufuk: Müslümanlar Emevîler devrinde Kıbrıs'a gelmişlerdir. Necmettin Erbakan'a göre Kıbrıs harekâtı Osmanlı'nın toprak kaybetmeye başladığı Karlofça antlaşmasından sonra kazanılan en stratejik zaferdir.⁵⁸

7. 4. Medeniyet Davamız

Necmettin Erbakan'ın bu başlığa dair temel amaçları şunlardır: Kaba kuvveti değil hakkı üstün tutma davamız vardır. Medeniyet davamızın en kuvvetli kaynağı imanımızdır. Hem maddî hem manevî kalkınma asıldır. Millî görüş ve millî şuura sahip olmalıyız. Anadolu'muza Millî görüş Alparslan'la 1071'de Malazgirt'te geldi. İçinde bulunduğumuz hâlin içinden Fatih'in İstanbul'u fethederken ki azim ve iradesiyle çıkabiliriz. Sahip olmamız gereken tek şey İstanbul'u fethederken, Çanakkale'yi savunurken, İstiklal harbini yaparken ve en son Kıbrıs harbini yaparken ki ruh halidir.

Bu temel amaçlar için Erbakan'ın devreye soktuğu araçlar şunlardır:

- Ağır sanayi hamleleri başladı (MKE, Uak sanayi, Tümasan, Temsan). Erbakan'a göre biz, çeliğe su vermeyi tüm dünyaya öğreten bir milletiz, asıl cevherimiz budur.⁵⁹
- Türkiye İslâm Konferansı'na tam üye oldu.
- İmam hatip okulları açıldı ve onların üniversiteye girmesi için kanun çıkarıldı. Bu bağlamda Toplumsal barışı katkı sağlayacak temel ahlâkî ve insânî değerleri "Manevî Kalkınma Hamlesi" DTP (Devlet Planlama Teşkilatı)'nın "IV. Beş Yıllık Kalkınma Programına" konu. Bu programa göre İmam Hatip Okullarının ve Kur'an kurslarının sayıları arttırıldı. Kur'an kursu mezunları ve doğu bölgelerindeki mele adıyla anılan kanaat

⁵⁸ Erbakan, *Davam*, 155-171.

⁵⁹ Erbakan, *Erbakan, Üç Konferans*, 93.

önderlerinden medrese mezunlarına imamlık görevi verildi, okullara ahlak dersi kondu, ahlaksız ve kışkırtıcı yayınlarla mücadele edildi, ders müfredatlarından gayr-i ahlâkî unsurlarının temizlenmesi çalışması yapıldı.⁶⁰

- Bütün okullara Din kültürü dersleri konuldu (12 Eylül askerî yönetim dahi bunun önemini kavramıştır)
- Ahlaksız yayınlarla mücadele edilmiştir.
- Vakıf mallarının yağmalanmasına son verilmiştir.
- Havuz sistemine geçilmiştir.

Kıymet hükmü ve ufuk: Tıpkı Sultan Fatih'in İstanbul'u fethederken taşıdığı ve amaçladığı azim, irade ve hedeflere odaklanmayız. Kâğıtlar üzerindeki planlarımız kadar bin yıldır içimizde taşıdığımız "ruh"tan enerjimizi almalıyız ki milletlerin devamı dinî, iktisadî ve kültürel müştereklikleri bir millet şuuru içerisinde Millî şuur olarak tahakkuk ettirmekle mümkündür. Anadolu'muza Millî şuur 1071 de *Sultan Alparslan* ile gelmiştir.⁶¹

7. 5. Maarif Davamız

Erbakan, Maarif davasına ilişkin temel amacını şöyle ifade etmektedir: "Maarif davamızda ahlak ve maneviyat esas olacaktır. Çocuklarımıza sadece kurbağaların üreme sistemini değil edebi, hayâyî ve iffeti öğrettiğimiz zaman adam oluruz". Ona göre "Batlamyus senenin 260 gün olduğunu söylerken el-Battâni, Batlamyus'un yanlış olduğunu senenin 365 gün 5 saat 46 dakika 22 saniye olduğu söylüyor ama çocuklarımız el-Battâni ismini hiç duymamaktadır".⁶² Maarif davası bağlamında devreye sokmuş olduğu "vesile"ler yukarıda "İslâm davamız" başlığında zikredilenlerin toplamıdır.

Kıymet hükmü: Çocuklarımız eğitimlerine önce Allah diyerek başlamalı, helal-haram ve ahiret şuuru ile yetiştirilmelidir. Teknoloji ne kadar gelişirse gelişsin her alanda kalkınmanın en temel unsuru *insandır*.⁶³

⁶⁰ Tacettin Çetinkaya, "MSP ve RP İktidarlarında Millî Görüş Siyasetinin Toplumsal Barışa Katkıları", *Prof. Dr. Necmettin Erbakan Özel Sayısı (Toplumsal Barış Sayısı)*, ed. Murad Mete (Ankara: Anadolu Gençlik, 2017), 307.

⁶¹ Erbakan, *Davam*, 171-185.

⁶² Necmettin Erbakan, *Erbakan, Üç Konferans* (İstanbul: Fetih Yayınevi, 1975), 25.

⁶³ Erbakan, *Davam*, 185-191.

7. 6. Sanayi Davamız

Temel amaç: Sanayi atılımı Sultan Abdülhamit ile başlayarak büyük atılım gerçekleştirmiştir. elikten Galata köprüsü, ilk elektrik santrali, 5 yıl içerisinde 7 bin km. demiryolu yolu onun döneminde yapılmıştır. Bu geleneğın sürdürülmesi için Millî Görüş yoğun çaba harcamıştır. Bu gaye için hayata geçirilen araçlara örnek olarak “Ağır sanayi hamlelerini (MKE, Uak sanayi, TÜMASAN, TEMSAN)” sayabiliriz.⁶⁴

7. 7. Adil Düzen Davamız

Necmettin Erbakan bu başlık altındaki temel amaçlarını şöyle açıklamıştır: “Adil düzenin öngördüğü sosyal yapı; insan merkezli, hakkı üstün tutan, paylaşımda adaleti esas alan bir anlayıştır. Maneviyatçıdır, uhrevî sonuçları dikkate alır. Hak merkezli bir düzeni savunur. Adil düzen; dinî, ahlâkî, ilmî, iktisadî, siyasî düzen başlıklarından oluşmaktadır. Kişi tükettiği kadar üretmek şartıyla istediği kadar tüketebilecektir. Kâra müsaade edilecek ama faize müsaade edilmeyecektir”. Erbakan’ın bu temel amacını gerçekleştirmeye yönelik en ciddi hamle, vesîle ve müdahalesi D-8 olmuştur. Nitekim o bu konuyu şöyle hülasa etmektedir: İşte bu düşmanca yapılanmalara karşı 15 Haziran 1997 tarihinde D-8 kurulmuştur. (Necmettin Erbakan bir senelik iktidar döneminin 6 ayı içerisinde D-8 gibi bir birliğı kurmuş ve bu projenin ilk meyvesi zirai ilaçlama uçaklarının üretimi projesinin sonuçlanmasıdır).⁶⁵

Kıymet hükümleri ve ufuk: Thatcher “düşmanı olmayan ideoloji yaşayamaz” diyerek “İslâm”ı yeni düşman ilan etmiştir. Darwinizme göre kuvvetli ırkların zayıf ırkları yok etmesi doğanın gereğı olduğuna göre yok edilmesi gereken bu zayıf millet Müslüman milletlerdir⁶⁶. Bilinmelidir ki İstanbul’un fethinden çok değıl *50 yıl önce Timur’un Anadolu’yu istila ettiğinde her şey bitti sanılıyordu. Ancak bu aziz millet 50 yıl içerisinde hızla toparlanmış İstanbul’un fethi ile ağ açıp ağ kapatmıştır*. Böylesi soylu işler için ilk temel maddemiz genç Fatih gibi “inanç”tır. Tıpkı Ebû Eyyub el-Ensârî gibi okuduğı Kur’an’daki “cihat” ayetlerine odaklanıp İslâm’ın izzeti için çalışılmalıdır. 21 yaşındaki genç Fatih bize “Bir milletin asıl gücü, topu tankı değıl inançlı gençleridir”⁶⁷ der. Ancak Necmettin Erbakan’ın baktığı yerden “cihat” faaliyetine bakıldığında cihad görevi *vesîle* cinsinden bir görev değıl bilakis aynı zamanda *makâsıd* türünden bir ibadettir. O, cihat emrini mahza salt bir ibadet olarak görmüş, bu bakış açısı ile klasik fıkıh eserlerinde geçen “İbadetler beşe ayrılmaktadır:

⁶⁴ Erbakan, *Davam*, 191-203.

⁶⁵ Erbakan, *Davam*, 208.

⁶⁶ Erbakan, *Davam*, 205.

⁶⁷ Erbakan, *Davam*, 203-241.

Namaz, zekât, oruç, hac ve *cihattır*⁶⁸ şeklindeki taksimî önemini Türkiye Müslümanlarından çok önce idrak etmiş ve bu minvalde cihat vurgusuna mütemadiyen devam etmiştir.

SONUÇ

1. İslâm hukuk metodolojisine göre dinî konular makâsîd ve vesâil diye ikiye ayrılmaktadır. Ulaşılması gereken temel hükme makâsîd denilirken bu maksada götüren yollara vesâil denilmiştir. Maksat-vesîle arasındaki ilişki “vâcib-mukaddimetü'l-vâcib, vesîle-maksad, sebep-müsebbeb” gibi yönlerden kurulmaya ve meşruiyet temeline oturtulmaya çalışılmıştır. Yine ikisi arasındaki ilişki bağlamında bir vesîle bir veya birden fazla makâsîdâ hizmet ederken aynı şekilde bir maksad birden fazla vesîleden destek almaktadır. Dolayısıyla meşru vesîlenin taaddüt etmesi söz konusudur. Bu yönüyle *li'l-vesâil hukmü'l-makâsîd* ilkesi temel kabul görmüştür. Benzer şekilde Necmettin Erbakan'ın temel almış olduğu yedi gayeye hizmet eden vesîlelerin aynı anda birden fazla maksada hizmet ettiği ve bir maksadın dahi birden fazla vesîleyle rol verdiği görülmektedir. Böylece onda hem makâsîd hem vesâil taaddüt etmektedir. Görüldüğü gibi doğru ve gerekli işlerin talep edilmesi *li'l vesâil hukmü'l makâsîd* kabilindedir. Bu yönüyle Necmettin Erbakan, özelde Türkiye genelde tüm dünya Müslümanlarına maddî ve manevî yönden kendileri için doğru, faydalı ve güzel olan şeyleri yasal ve demokratik yollardan, talep etme tecrübesini yaşatmıştır. Bu süreç faizsiz banka taleplerini, helal gıda arayışlarını, Müslümanca yaşama ve eğitim görme iradelerini siyasal zemine taşıma imkânını vermiştir. Kendi dönemindeki dindar zihinlerin “parti küfür mü değil mi” şeklinde teorik tartışmalarına takılmadan “siyasî parti”yi maksada giden yolda *meşru vesîlenin taaddüdü* kabilinde saymış, yolculuğuna başlamış ve iddialarını son nefesine kadar sürdürmüştür.

Necmettin Erbakan kendinden önce başlayan ve hâlâ devam eden yaklaşık bir asırlık batı hayranlığına, batının teknolojik üstünlüğüne hayranlıkla bakmamış, kendi medeniyet ve kültürel değerlerine bağlı kalmış ve bunu Millî görüş adında kavramlaştırmış ve böylece önce kimlik demiştir. Kimlik sahibi olmadan kişilik sahibi olunamayacağını görmüş ve bir asra yakın süren ömrünü kendi kimliği üzerinden ürettiği kavram, terim ve sistem üzerinden anlamlandırmıştır. Ne batıya hayran ne de doğunun içinde bulunmuş olduğu açmaz ve çaresizliklere takılı kalmış bilakis bu tür tedirginliklerin ve açmazların pratik ve serî taktiksel sistemlerle izale edilebileceğini ifade etmiştir. Kendi dünya görüşünün makâsîdini belirlemiş ve ona götürecekt vesîleleri

⁶⁸ Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik (Minhatü'l-hâlik haşiyesi ile birlikte)* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418), 1/19; Ebû Bekir el-Haddâd, *el-Cevheretü'n-neyyire*, thk. İlyas Kaplan (Beyrut: Dâru Kütübî'l-İlmiyye, 2006), 1/282; Ahmed b. Abdilganî b. Ömer ed-Dımaşkî İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcüd-Ali Muhammed Muavviz (Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1423), 1/183.

göstermiştir. Bu yönüyle hem siyaset felsefesi hem de pratik siyaset yapmıştır. Bu zihinsel derinlik klasik fikhın makasıd-vesâil ayrımını ve temel amaçlarını içerdiği gibi o, bu kavramlara açılım da kazandırmıştır.

2. Yukarıda tadat edilen İslâm hukukunun temel gayeleri üzerinden Necmettin Erbakan'ın temel gayelerine bakıldığında ikisinin de aynı hedefte birleştikleri görülmektedir. Ne ki bir ilim ve siyaset adamı olarak Erbakan bu gayelerin içeriğini çağ, bilim ve değişen insan algısını dikkate alarak tahdis, tecdit ve tanzim etmiştir denilebilir. Böylece o, İslâm fikhının ilkelerini içinde barındıran bir sistem fikrine sahip siyaset adamı olduğunu ispat etmiştir. Necmettin Erbakan'ın yedi başlık halinde incelemiş olduğu gayeleri, İslâm fikhının genel gayeleri ile mukayeseli bir okumaya tabi tutmak yakın geçmişte yapılan fikhın güncelleştirilmesi (tecdid fikri) talepleri üzerinde çalışanlara iyi bir referans kaynağı olabilecektir.

Bir düşünce veya inancın felsefi, siyasî ve ilmî temellendirmesini yapan Erbakan diğer akran siyasetçilerin aksine göçünü yolda düzmek gibi geleneksel alışkanlıklar yerine göçü düzerek yola çıkmış bir liderdir. Amaç ve araçlarını öngörülür bir şekilde ortaya koymuştur. Siyaset, din ve ekonomi olarak Türkiye'yi paranteze değil merkeze alan (Millî görüş *Anadolu*'ya 1071'de Sultan Alparslan'la girmiştir cümlesinde olduğu gibi) Erbakan aynı şekilde amaç ve araçlarında daima İslâm'ı da merkeze almıştır. Bu yönüyle onun araç ve amaçları *şer'îlik* barındırmaktadır denilebilir.

3. O, siyasî düşüncesinin örgüsünü belirlemiş, kamuya deklare etmiş ve bu siyasal örgüyü kısa süreli iktidarında nispeten tatbik etmiştir. Kendisi ile muasır olanların siyasetlerinde görülen şark (Rusya), Garp (Avrupa) ve Okyanus ötelere (ABD) yaranma amaçlı ikirciklere ve naifliklere asla kulak asmamıştır. Böylece belirlemiş olduğu makâsıda tavizsiz sadakat göstermiş ve makâsıda götüren vesileleri faaliyet sokmuştur.

Kendi ifadesi ile Millî görüş düşünce ve sistematığı insanlığı felakete götüren kasırgaların önündeki kelebeklerin kanat çırpmasıdır. Gerçekten de millî görüş hareketi bu coğrafyada mümin kalarak siyaset yapanlara örnek oluşturma, araç-amaç ilişki kurgulama, tecrübe ve kazanımları ile tam bir kelebek etkisi yapmıştır.

KAYNAKÇA

Bekiroğlu, Harun. "Makâsıd ve Maslahat Merkezli Bir Okuma: Necmettin Erbakan Örneği". *Turkish Studies* 12/8 (2017), 29-50.

Biten, Mehmet. “Gölgesinde Barış ve Huzur, Gamzesinde Sevgi ve Kardeşlik Taşıyan Lider: Prof. Dr. Necmettin Erbakan”. *Prof. Dr. Necmettin Erbakan Özel Sayısı (Toplumsal Barış Sayısı)*. ed. Murad Mete. 15-21. Ankara: Anadolu Gençlik, 2017.

Celâleddîn Devvânî. *Ahlâk-ı Celâlî*. çev. Ejder Okumuş. Ankara: Fecr, 1. Basım, 2019.

Çetinkaya, Tacettin. “Msp ve Rp İktidarlarında Millî Görüş Siyasetinin Toplumsal Barışa Katkıları”. *Prof. Dr. Necmettin Erbakan Özel Sayısı (Toplumsal Barış Sayısı)*. ed. Murad Mete. 303-313. Ankara: Anadolu Gençlik, 2017.

Diyanet İşleri Başkanlığı. Erişim 13 Şubat 2022. <https://kuran.diyaret.gov.tr>.

Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el Haseni et-Tilmisânî. *Miftahu'l vusûl İlâ binâ'il fûrû-i ale'l usûl*. Mektebetü'r-Reşâd, ts.

Ebû Bekir el-Haddâd. *el-Cevheretü'n-neyyire*. thk. İlyas Kaplan. Beyrut: Dâru Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 2006.

Erbakan, Necmettin. *Türkiye'nin Temel Meseleleri*. Ankara: Rehber yayınları, 1. Basım, 1991.

Erbakan, Necmettin. *Erbakan, Üç Konferans*. İstanbul: Fetih Yayınevi, 6. Basım, 1975.

Erbakan, Necmettin. *Davam*. Ankara: MGV, 7. Basım, 2014.

Boynukalın, Ertuğrul. “Makâsîdü's-şer'ia”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/423-427. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Gazzâlî. *Mustasfâ*. çev. H. Yunus Apaydın. İstanbul: Klasik, 2. Basım, 2017

Günay, Hacı Mehmet. “Günümüz Fıkıh Problemleri: Sebepler, Yöntemler ve Yaklaşımlar”. *İslâm Hukuku El Kitabı*. ed. Talip Türcan. Ankara: Grafiker Yayınları, 5. Basım, 2017.

Hudarî Bek. *Usûlü'l-fıkh*. Kahire: el-Mektebetü't-Ticariyyetü'l-Kübrâ, 6. Basım, 1389.

İbn Âbidîn, Ahmed b. Abdilganî b. Ömer ed-Dımaşkî. *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*. thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavvız. Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, Özel baskı., 1423.

İbn Akıl, Ebü'l-Vefâ Alî b. Akıl b. Muhammed b. Akıl el-Bağdâdî. *el-Vâzih fi uşûli'l-fikh ve el-Cedel*. thk. Abdullah b. Abdülmühsin Türkî. Müessesetü'r-Risâle, 1420.

İbn Aşûr, Muhammed Tâhir. *İslam Hukuk Felsefesi*. çev. Vecdi Akyüz-Mehmet Erdoğan. İstanbul: Rağbet, 2013.

İbn İmâmi'l-Kâmiliye, Kemâleddîn Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahmân. *Teysîrû'l-vüsûl ilâ minhâci'l-usûl mine'l-mâ'kûl ve'l-menkûl*. thk. Abdülfettâh Ahmed Kutbü'l-Duhaymîsî. Kâhira: Dâru'l-Fârûki'l-Hadîse, 1. Basım, 1423.

İbn Kayyim, Ebü Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb el-. *İ'lâmü'l-muvakkâ'in*. Riyad: Dâru İbnü'l-Cevzi, 1. Basım, 1423.

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*. Dâru İbn Hazm, 1. Basım, 1423.

İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî. *el-Bahrü'r-râ'ik*. Lübnan: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1. Basım, 1997.

Karâfî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdurrahmân el-Mısırî el-. *el-Furûk*. Beyrut: Dâru Kütübi'l-İlmîyye, 1. Basım, 1418.

Karâfî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdurrahmân el-Mısırî el-. *Metnü Tenkîhi'l-fuşûl fi 'ilmi'l-uşûl*. thk. Muhammed Hasan Abdülfettâh el-Mâlikî. Beyrut: Dâru'r-Reyâhîn, 1. Basım, 1440.

Kefevî, Ebü'l-Bekâ Eyyûb b. Mûsâ el-Hüseynî el-. *el-Küllîyyât*. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2. Basım, 1419.

Keskioğlu, Osman. *Fıkıh Tarihi ve İslam Hukuku*. Ankara: Müftüoğlu, 1969.

Mevsilî, Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd el. *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, 1356.

Muhakkık el-Hillî, Ebü'l-Kâsım Necmüddîn Ca'fer b. el-Hasen b. Ebî Zekerîyyâ Yahyâ el-Muhakkık el-Hillî el-Hüzelî. *Meâricü'l-usûl*. nşr. Müessesetü Âl-i Beyt. thk. Muhammed Hüseyin Rızavî. Kum: Matbaatü Seyyidi's-Şühedâ, 1. Basım, 1403.

Nesefî, Ebü Hafs Necmüddîn Ömer b. Muhammed en-. *Tilebetü't-talebe*. Matbaa-i Âmira, 1311

Pekcan, Ali. *İslam Hukuk Felsefesinde Makasidü's Şeria*. İstanbul: Rağbet, 3. Basım, 2017.

Polatoğlu, Muhammet. *Erbakan Hoca'nın Şiddet Karşıtı Mücadelesi*. ed. Murad Mete. 299-301. Ankara: Anadolu Gençlik, 2017.

Şeyh Kâsım el-Konevî. *Enîsü'l-Fukahâ*. thk. Ahmed b. Abdürrazzâk Kubeysî. Cidde: Dâru'l-vefâ, 1. Basım, 1986.

Türcan, Talip. *İslâm Hukuk Biliminde Hukuk Normu*. Ankara: Ankara Okulu, 2003.

Türer, Celal. "Sosyolojik ve Uhrevî Bir Kavram Olarak: Ümmet". *Prof. Dr. Necmettin Erbakan Özel Sayısı (Erbakan ve Ümmet Şuuru sayısı)*. ed. Murad Mete. 103-113. Ankara: Anadolu Gençlik, 2018.

Urnevî, Ebü's-Senâ Sirâcüddîn Mahmûd b. Ebî Bekr b. Ahmed b. Hâmid el-. *et-Taḥşîl mine'l-Maḥşûl*. thk. Abdülhamîd Ali Ebû Züneyd. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1. Basım, 1408.

Watt, W. Montgomery. *İslam'ın Orta çağ Avrupası Üzerindeki Etkisi*. çev. Ümit Hüsrev Yolsal. Ankara: Bilgesu, 1. Basım, 2013.

Yıldırım, Ergün. *Öznenin Ölümü*. İstanbul: Timaş, 1. Basım, 2017.

Zerkeşî, Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh ez-. *el-Baḥrî'l-muḥîṭ fi uşûli'l-fikḥ*. Kuveyt: Dâru's-Safve, 2. Basım, 1413.

Millî Gazete, "Emekçi Dostu Efsane Başbakan Prof. Dr. Necmettin Erbakan", <https://www.milligazete.com.tr/haber/1059301/emekci-dostu-efsane-basbakan-profdrnecmettin-erbakan>. Erişim 06 Mayıs 2021.

Kanal Millî Görüş. "Bilesiniz ki Millî Görüş, Ortağı Olduğu Her Koalisyonda; Hayra Motor, Şerre Fren Olmuştur! TRT'de Yazarlar Soruyor Programı-1980". https://www.youtube.com/watch?v=h-AiH_0UhYQ: TRT. Yayın Tarihi 19 Ağustos 2020. Erişim 15 Eylül 2021.